

Олег Маруховський

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ С. РУДНИЦЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена аналізу геополітичних концепцій видатного українського вченого С. Рудницького та обґрунтуванню актуальності його ідей щодо розвитку внутрішньої і зовнішньої політики України в наші часи.

Ключові слова: геополітика, політична географія, Україна, Російська імперія, експансія, національна держава, федерація, геополітичне становище, міжнародні конфлікти, кордони держави.

Marukhovsky O. S. Rudnytskyi's geopolitical ideas through the prism of modernity. *The article analyzes the geopolitical concepts of the outstanding Ukrainian scientist S. Rudnytsky and proves the current importance of his ideas for the development of domestic and foreign policy of Ukraine in our times.*

Key words: geopolitics, political geography, Ukraine, Russian Empire, expansion, the nation-state, federation, geopolitical position, international conflicts, state borders.

У часи складних випробувань, які сьогодні проходить Україна, гостро постає питання пошуку адекватних шляхів, методів і засобів розв'язання зовнішніх та внутрішніх конфліктів, зокрема, визначення раціональних моделей її подальшого геополітичного розвитку. В цих умовах, на нашу думку, поряд з сучасними дослідженнями на дану проблематику потрібно звернутися до витоків української геополітичної науки, а саме – до робіт видатного українського вченого, географа і політичного мислителя, академіка Всеукраїнської Академії наук (1929 р.), дійсного члена наукових товариств кількох європейських країн, доктора філософії (1900 р.), професора (1904 р.), якого без перебільшення можна вважати «батьком-засновником» геополітики в Україні – Степана Львовича Рудницького (1877–1937 рр.).

Як відомо, наприкінці XIX – початку XX ст. у Європі виникли такі нові на той час науки чи наукові напрями, як «політична географія» та «геополітика». Їх батьками засновниками були відомі історики і географи, зокрема, Рудольф Челлен, Фрідріх Ратцель, Хелфорд Макіндер та деякі інші. В один ряд з ними – за своєю освіченістю, широтою наукових інтересів, фундаментальністю написаних праць та внеском у подальший розвиток зазначених наук – можна сміливо поставити вже згаданого Степана Рудницького. На превеликий жаль, йому довелося майже всі свої наукові зусилля спрямувати на доведення необхідності побудови власної незалежної держави, тоді як європейські вчені розробляли шляхи підвищення могутності вже існуючих імперій, в яких вони жили і на чие благо працювали.

Серед величезного творчого доробку українського вченого особливої уваги заслуговують такі його праці, як: «Україна: земля і народ» (1916 р.), «Україна з політично-географічного становища» (1916 р.), «Україна – наш рідний край» (1917 р.), «Україна і великодержави» (1920 р.), «Політична географія України» [5], а також роботи «Українська справа зі становища політичної географії» (1923 р.), «Огляд національної території України», «До основ українського націоналізму» та «Галичина та соборна Україна», які були опубліковані 1994 р. у Львові під загальною назвою «Чому ми хочемо самостійної України» [6]. Ще цілу низку його наукових праць було видано 2003 року в монографії під загальною назвою «Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького» [7].

Перш за все, необхідно згадати і підкреслити одну з найважливіших рис геополітики як науки, а саме – що значна частина геополітичних концепцій базується на стабільних географічних факторах, які на багато років уперед визначають історичну долю народів, націй та держав. Не є винятком і геополітичні ідеї С. Рудницького, які були викладені ним ще на початку ХХ ст., але не тільки не втратили своєї актуальності, а навпаки – виявляються конструктивною і перспективною платформою для вдосконалення зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі її розвитку.

Серед них на особливу увагу заслуговують вельми слушні думки С. Рудницького щодо деяких важливих аспектів внутрішньої політики України, які видаються надзвичайно актуальними в наш час. Ідеться, перш за все, про його твердження про те, що «головне суспільно-політичне завдання самостійної України – наскільки можливо вирівняти маєткові різниці між громадянами Української Держави і через те звести до мінімуму або цілком усунути класову боротьбу в межах України». Ця позиція, безумовно, не викликає жодних заперечень, як і наступна: «...Всі ці люди, що живуть на Україні, – се українці. Наскільки вони говорять нашою мовою та держать наші звичаї, ми їх їм не відбираємо і відбирати не будемо. На Україні кожен житиме, як захоче, коби лиш держав закони, які наставить собі на своїй землі український народ» [6, с. 78]. Очевидним і особливо важливим є те, що тут запропоновано цивілізований європейський підхід, який спирається на толерантність і багатоманітність етнічного, мовного і релігійного складу населення, за умови дотримання законів держави, громадянами якої вони є. На нашу думку, чітке дотримання цих принципів у внутрішній політиці нашої держави дозволить звести до мінімуму ймовірність ескалації внутрішніх соціально-економічних та етнополітичних конфліктів, що надасть більше можливостей для розв'язання конфліктів зовнішніх.

Про неминучість таких конфліктів і особливу роль України в них С. Рудницький неодноразово попереджав у багатьох своїх працях. Зокрема, він зазначав: «...утворення української держави в етнографічних границях є самотнім способом, щоб запобігти заколотам у південно-східному куті Європи, так важному для світового господарства і для світової політики» [6, с. 145]. Звертаючись до

європейських сусідів, український учений наголошував, що «українська справа – се велика справа, може найбільша з усіх європейських справ, її не можна зводити до справ малих народів», вказуючи на те, що за розмірами території, населенням, а головне – за геополітичним становищем «ми великий народ, наш край величезний, ми мусимо бути так високо поставлені серед інших народів Європи, як нам після нашої чисельності й після величини нашої країни належиться» [6, с. 136]. Водночас С. Рудницький висловлював сподівання на активну позицію європейських країн щодо геополітичної долі та ролі України: «Враховуючи вигідне географічне розташування України, всі західноєвропейські держави мусять старатися вирвати Україну з-під російського володіння та самим набрати впливу на Україні» [6, с. 80]. На його думку, ціла низка європейських країн, до яких належали як близькі сусіди (Польща, Чехословаччина, Румунія), так і віддалені (Великобританія, Франція, Італія), мали б бути зацікавлені в сильній Україні як буферу проти експансіоністських прагнень Росії, так і у взаємовигідному партнерові з транспортних комунікацій.

Неодноразово підкреслював С. Рудницький і всі переваги та недоліки географічного положення України. До переваг український учений зараховував сприятливі для сільського господарства кліматичні умови, наявність корисних копалин, достатньо велике узбережжя, яке дає вихід до Чорного моря тощо. З комунікаційної точки зору Україна була і є ідеальною транзитною державою, маючи водні шляхи з півночі на південь (по Дніпру у Чорне море) та сухопутні шляхи (залізні дороги, а зараз і автошляхи) зі сходу на захід. Водночас, таке «місцерозташування» мало і великі недоліки, адже впродовж усієї історії Україна відчувала на собі величезний пресинг сусідніх імперій (Золота Орда, Річ Посполита, Російська, Австро-Угорська та Оттоманська імперії, Німеччина, Російська Федерація та ін.). Особливу увагу з геополітичної та геостратегічної точок зору наша територія завжди викликала у Росії, причому незалежно від її політичного устрою (царська монархія, СРСР або нинішня РФ). Як слушно зазначав С. Рудницький, «тільки панування над Україною відкривало Росії дорогу до Чорного моря, Балкан, Царгороду, тільки тривке посідання України давало Росії спромогу думати про здійснення давніх мрій – перейняття спадщини візантійських кесарів.

...Українська держава мусила бути поважною перепорою для експансивної політики Росії... ось де причина російської політики проти українців» [7]. Тому, вважав С. Рудницький, Росія буде становити небезпеку для України за будь-якої політичної влади: «навіть оновлена і демократична Росія не позбавиться імперських претензій до України тому, що вона буде системно продовжувати зовнішню політику Російської імперії, а українці мають бути насторожі, щоб не втратити свою державність [6, с. 81].

Відповідно, багатівікове розділення українських територій поміж різних сусідніх країнах висуває перед народом України лише одну мету – створити самостійну державу на власних землях, про що прямо висловлювався С. Рудницький: «Українці обмежують свої державні бажання тільки на землі, заселені українським народом, вони хочуть бути господарем на своїй рідній землі» [5, с. 67]. На миролюбність українців, яка нерідко може навіть зашкодити державній справі, вказував і сам С. Рудницький, і дослідники його наукової спадщини. Зокрема, Т. Ігнат'єва цілком слушно зазначала: «Геополітичне майбутнє України видатний учений вбачає не у територіальних завоюваннях життєвого простору, бо це не властиво українському менталітету, а лише в бажанні володіти своїми землями, створити на власних теренах національну українську державу» [2, с. 75]. Інша дослідниця праць видатного вітчизняного вченого, Т. Горбань, також звертала увагу на ментальні особливості українського народу, які описував С. Рудницький. Порівнюючи їх з особливостями інших народів, він досить точно зазначав «глибокий демократизм українців, їх любов і змагання до народоправства і свободи для всіх», тоді як польська національно-політична ідея в своїй основі шляхетсько-аристократична, московська – споконвіку поклоняється абсолютизму ві царя чи доктрини. А отже, українська історично-політична традиція – це, на думку видатного вченого, глибоке почуття окремішності супроти поляків і москалів. Нарешті, ще одна важлива ознака української історично-політичної традиції, на яку він звертає особливу увагу – це цілковитий брак імперіалізму, тоді як польська і московська політична думка засновані на поневоленні сусідніх народів. Українці ж «бажають собі лиш української національної держави в етнографічних границях» [1].

Виходячи з цього, С. Рудницький наполягав, що українська національна держава може постати й існувати лише на власній національній території. «Національна територія – головна основа нації. Інші ознаки нації – самостійна мова, культура, расові прикмети, історично-політичні традиції мають багато меншу вагу. Вони щойно в зв'язку з територією дістають свою силу». І далі, уточнюючи свою думку, він зазначав: «Ми, українці, поставили своїм ключем самостійну українську державність в етнографічних границях» [4, с. 210, 211]. Слід, щоправда, зауважити, що етнографічні кордони України С. Рудницький розглядав ширше, ніж вони існують в наші часи, адже на початку ХХ ст. значна частина етнічних українців проживала на території Білгородської та Курської губерній, на Кубані тощо. Тому цілком логічно, що на той час ці землі гіпотетично могли увійти до складу майбутньої незалежної української держави. Проте на початку ХХІ ст. ситуація докорінно змінилася і заклики до розширення кордонів України втратили свою актуальність.

Тим не менше, потрібно зазначити, що історичні тенденції ХХ ст. демонструють суттєву неефективність великих державних утворень, де різні народи і нації штучно об'єднані в єдину державу, імперію або федерацію. Серед найбільш яскравих прикладів можна назвати розпад на частини Австро-Угорської імперії, майже одночасний розпад на шматки імперії Російської, яку, щоправда, в неповному обсязі (без Польщі і Фінляндії) зуміли зібрати докупи в рамках СРСР. Але і радянська імперія, як і її зменшена копія – Союзна Республіка Югославія, розпалися на початку 90-х років ХХ ст. Виходячи з цього, концепцію С. Рудницького про «державу в національних кордонах» слід визнати більш життєздатною, ніж, наприклад, активно форсована Російською Федерацією концепція «русского мира». Навіть президент Білорусі О. Лукашенко на прес-конференції для білоруських і зарубіжних ЗМІ в січні 2015 р. висловив те, про що завжди писав С. Рудницький стосовно України: «А якщо є тут люди, ...що вважають, що білоруська земля – це частина, як вони говорять зараз, «русского мира» і мало не Росії, – забудьте. Білорусія – це сучасна і незалежна держава... і з цим треба рахуватися. І ми свою землю нікому не віддамо. Це моє завдання. Яке б воно не було важким – я його виконаю свою місію, чого б мені це не коштувало» [3].

І хоча це було висловлено російською мовою, яка, як відомо, є майже другою рідною для більшості білорусів, зміст цього висловлювання більш ніж очевидний – недоторканність кордонів і суверенітет держави вище за все, а мовні питання – це виключно справа громадян і внутрішньої політики кожної незалежної країни.

Отже, можна зробити висновок, що геополітичні ідеї видатного українського вченого Степана Рудницького не тільки не втратили, а навпаки, набули неабиякої актуальності в часи чергових випробувань на міцність для незалежної України. Що ж до його принципів внутрішньої політики і використання переваг географічного положення України, то їх слід визнати ключовими для формування зовнішньої політики нашої держави.

1. Горбань Т. Ю. Геополітичні ідеї академіка С. Рудницького (1877–1937): український контекст / Т. Ю. Горбань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2011-4/11_horban.pdf

2. Ігнат'єва Т. В. Геополітична доктрина Степана Рудницького / Т. В. Ігнат'єва // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2013. – Вип. 6. – С. 73–76.

3. Лукашенко: «Считающие, что Белоруссия – часть Русского мира, – забудьте». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regnum.ru/news/polit/1889647.html>

4. Рудницький С. Огляд національної території України / С. Рудницький // Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? – Львів: Світ, 1994. – С. 209-270.

5. Рудницький С. Політична географія України / С. Рудницький; (упоряд. і автор передм. П. Штойко). – [б. м.]: Гердан, 1998. – 279 с.

6. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? / С. Рудницький. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.

7. Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького: монографія [Електронний ресурс]. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2003. – 245 с. – Режим доступу: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyc'kyj/zmist.html>